

A marxista elmélet és társadalomtudomány időszerű kérdései és a KSZ politikája

A Kommunista Szövetség ma messzire ható akció keretében teszi bíráló elemzés tárgyává a helyzetet a társadalomban és a saját soraiban, harcra mozgósítja a munkásosztályt és minden szocialista erőt, hogy a szocialista öngazgatás alapján megoldást találjon további társadalmi fejlődésünk minden kulcsfontosságú kérdésére. Ebben a szerteágazó és hosszú távúra tervezett tevékenységben kell megtalálnia a maga helyét ennek a mai tanácskozásnak is, amelynek keretében a tudományos és pártmunkások a marxista elmélet jelenlegi helyzetét és problémáit kívánják elemzés alá venni.

Az osztálytársadalom fölszámolásának és a szocializmus fölépítésének összetett történelmi feladatai megkövetelik a munkásosztály élcsapatától — a munkásosztály pártjától —, hogy megfelelő szervezettséggel vegyen részt a közvetlen forradalmi akcióban, hogy szilárdan álljon a munkásosztály érdekének pozícióján, s hogy összetétele és eszmei hovatartozása tekintetében integrális részét képezze azoknak a társadalmi erőknek, amelyek a maguk társadalmi helyzeténél fogva a világ megváltoztatására törekcszenek, mert új területeket akarnak meghódítani a társadalom fejlődésének és humanizálásának. A munka társadalmi felszabadításáért folytatott sikeres harc irányítása megköveteli a munkásosztály élcsapatától mindezt, de ennél még többet is. A Kommunista Szövetségnek képesnek kell lennie arra, hogy tudományos, elméleti elemzéssel, a társadalmi valóság és a forradalmi gyakorlat értelmezésével (amelyben ő maga is részt vesz mint vezető erő és szervezett tudatos tényező), felismerje az objektív törvényszerűségeket, a társadalmi-történelmi fejlődés adott szakaszát, s hogy ezen az alapon építse fel a forradalmi mozgalom stratégiáját. Az új történelmi út kiépítésének feladatát csak egy olyan politikai élcsapat teljesítheti sikerrel, amelynek mint kommunista pártnak Marx értelmezése szerint is megvannak a kellő kvalitásai, hiszen a pártnak „elméleti szempontból is meg kell előznie a proletár tömegeket — megértvén a proletármozgalom feltételeit, folyamatait és általános eredményeit”. Mennél összetettebbek a társadalmi fejlődésért folyó harc feltételei, mennél jelentősebbek és nagyobbak a közvetlen feladatok, annál nagyobb annak szükségessége, hogy a forradalmi mozgalom legosztálytudatosabb részének vezetőszerere az elméleti gondolat és a mindennapi gyakorlat konkrét feladatainak alkotó módon való összekapcsolásában épüljön ki és igazolódjon.

A Kommunista Szövetség akcióképességéről beszélni annyit tesz, mint elméleti felkészültségéről szólni, azt vizsgálni, hogy képes-e felhasználni az elméleti és tudományos gondolatot azoknak a feladatoknak a megoldásában, amelyek közvetlenül a társadalmi viszonyok forradalmi módosításának gyakorlatából erednek. Hogy mennyire képes az elméleti és tudományos gondolkodást összefűzni a gyakorlati akcióval, ez mindig is és most is döntő fontosságú ismérve és meghatározója volt és maradt a párt forradalmi erejének.

Epp ezért e pillanatban, amikor társadalmunk haladó erői oly erőteljes

harcot folytatnak az új termelési viszonyokért és a társult munka uralkodó helyzetéért a társadalmi újratermelés teljes folyamatában, és amikor társadalmunk egészében véve nagy történelmi fordulópontra elé érkezett, komoly nehézségekkel és összetett, történelmileg új feladatokkal találván szemben magát, a marxista elmélet és tudományos alkotómunka helyzetének és fejlődésének valamennyi problémája és a tudomány társadalmi elkötelezettsége különleges jelentőséget és időszerezést kapott.

Az utóbbi években nálunk eléggé kiterjedt viták folynak a tudomány és a tudományos alkotómunka problémáiról, valamint a különféle nyílt, elméleti kérdésekről, amelyeket társadalmunk fejlődése vet fel. Igen gyakoriak a tudományos tanácskozások, szimpóziumok, megbeszélések és értekezletek, amelyekben ezt a kérdéskört vizsgálják különböző szempontokból. Ennek a tanácskozásnak, amely ma kezdődik, párt-tanácskozási jellege van, amelyet a Jugoszláv Kommunista Szövetség X. kongresszusának előkészítése jegyében szerveztünk meg. Ez határozza meg a tanácskozás jellegét, a résztvevők összetételét, a vitára bocsátott témák megválasztását és a problémákhoz való hozzáállást is, amelyekről a napirend keretében tárgyalunk. Kommunisták közötti tanácskozás és megbeszélés ez azokról az alapvető kérdésekről, amelyek a marxista elmélet fejlődését és funkcióját érintik, a jugoszláv társadalom fejlődésének jelenlegi szakaszából eredő feladatok megoldására vonatkozóan.

Az elnökség eszmei és elméleti kérdésekkel foglalkozó bizottsága, valamint az előkészítő bizottság, amelyet a köztársasági Központi Bizottságok a tudomány és a jugoszláv néphadsereg eszmei bizottságaival egyetértésben hoztak létre, már több hónappal ezelőtt előkészítették a tanácskozás koncepciójának vázlatát, és meghatározták a beszámoló alaptéziseit. A tanácskozást ezenfelül is számos megbeszélés, vita és véleménycsere előzte meg, igen sok kommunista tudományos munkással tanácskoztunk a társadalomtudományok területéről, elbeszélgettünk több emberrel a Tudományos Kutatóintézetekből, kikértük több szerkesztő és munkatárs véleményét a folyóirat-szerkesztőségekből stb. A tanácskozásra is meghívtunk több kommunistát, politikust és tudományos dolgozót, akik főleg elméleti téren fejtik ki tevékenységüket, és akik minden bizonnyal hozzájárulhatnak ahhoz a szervezett erőfeszítéshez, amelyet a KSZ folytat annak érdekében, hogy egyetértően és bírálólag felmérjük jelenlegi helyzetünket, hogy megtaláljuk a legmegfelelőbb utakat és eszközöket a párton belül és a társadalmunkban folyó elméleti munka erősítésére, új minőség elérésére, a tudomány és a társadalmi gyakorlat összefűzésére.

A tanácskozás gyűjtőpontjába három egymással összefüggő problémakört kell helyezni.

Az első témakör keretében (ami megközelítőleg azonos az egyik vitaindító beszámoló témájával) azt kell a maga teljességében bíráló elemzés alá venni, hogy milyen kölcsönös kapcsolatban és összefüggésben áll egymással a munkásosztály harca a maga társadalmi felszabadításáért és a forradalmi elmélet fejlődése. Számos ezzel kapcsolatos kérdés rendkívül időszerezővé vált társadalmi életünk jelenlegi feltételei között. Egyrészt, tekintettel az öngazgatás terén eddig elért eredményekre, erőteljesebben mint valaha szükségét érezzük a forradalmi elmélet továbbfejlesztésének avégett, hogy minden haladó társadalmi erő még inkább egyesítsen és a munka társadalmi felszabadításának történelmi célja felé irányítson. Másrészt a társult munka objektív helyzetéből eredő sok kiélezett ellentmondás, valamint a képviselői és igazgatási funkciók hordozóinak még ma is túl nagy és önálló szerepe az egyre szabadabb megnyilvánulás és érdekösszeütőközések feltételei között lehetővé teszi, hogy a munkásosztály, sőt annak élcsapata is óriási nyomásnak legyen kitéve az összes konzervatív és öngazgatásellenes társadalmi erők részéről, amelyeknek eszmei hatása egyetlen mederbe terelődik — abba az irányzatba, hogy a gyakorlatot „megszabadítsák” az elmélettől, s hogy az elméletet pragmatizálják, vagyis — ami lényegében véve ugyanaz — elválasztják a gyakorlattól. Hogyan lehet feloldani ezeket az ellentmondásokat anélkül, hogy felújítanánk az etatisztikus-bürokrata eszmei gyámkodást a munkásosztály és az egész társadalom felett (ami feltétlenül visszavezetne az államtulajdonon alapuló etatisztikus termelési viszonyokhoz), s anélkül, hogy a társadalmi fejlődést átengednénk az ösztönszerűségnek, ami a polgári liberalizmus és technokrata elitizmus kifejlődése mellett eszmei síkon feltétlenül

visszavezetne a tőkés viszonyok újraéledéséhez az anyagi termelés területén?

A másik kérdéskör, aminek vita tárgyát kell képeznie ezen a megbeszélésen, szintén elméleti jellegű és magához a Kommunista Szövetséghez, az elméleti gondolkodásnak és a gyakorlat elméleti általánosításának legfőbb hordozójához kapcsolódik. Az elmélet továbbfejlesztése és a gyakorlathoz való alkotó kapcsolat szempontjából óriási jelentősége van annak, hogy meghatározzuk, bírálólaga fölmérjük, s ugyanakkor erőteljesen érvényesítsük a mindennapi gyakorlatban mindazt, amit a Kommunista Szövetség már megalkotott a marxista elmélet területén, s ami jelentős elméleti általánosítását képezi egy eredeti történelmi úton kivívott szocialista forradalom gazdag örökségének, minden tapasztalatának és ismeretének. Másrésztől ugyanilyen nagy a jelentősége annak is, hogy minél világosabban meghatározzuk azokat a legfontosabb stratégiai irányvonalakat, amelyen a tudományos kutatásnak és elméleti gondolkodásnak haladnia kell, hogy hatáson fegyverét képezhesse a forradalmi osztálynak — az osztály mai feladatainak és szükségleteinek.

A X. kongresszus platformja is több helyen hangsúlyozza a marxista elmélet és az összes rendelkezésre álló tudományos módszerek alkalmazásának fontosságát azokban a szervezeti erőfeszítésekben, amelyek a leghaladóbb megoldások felkutatására és érvényesítésére irányulnak azokban a kérdésekben, amelyeknek kulcsfontosságú jelentőségük van a továbbfejlődés szempontjából, és amelyekről a platform is részletesen szól.

A harmadik kérdéskör a tudományos kutatómunka káder- és anyagi kérdéseire vonatkozik. Ha konkrétan fel akarjuk mérni mindazokat a hiányosságokat, amelyek a tudományos kutatómunkában felvetődnek és amelyek a mindennapi gyakorlat és a tudományos vívmányok és ismeretek feltétlenül szükséges összefűzését érintik, akkor feltétlenül vizsgálat alá kell venni a tudományos munka alapvető szervezeti, institutionális problémáit is, valamint az irányvétel és politika kérdését, ami ezen a területen érvényesül.

Egy forradalmi munkáspárt számára, mint amilyen a Kommunista Szövetség, az elméleti gondolkodás és a gyakorlati forradalmi harc összefűzése nem valamilyen absztrakt, doktrína szerű kérdés, hanem döntő feltétele annak, hogy teljesíthesse társadalmi szerepét. A Kommunista Szövetség eddigi forradalmi harcának történelmi mérlege ezt megcáfolhatatlanul igazolja. Minden jelentősebb eredmény ebben a harcban egyidejűleg bizonyítványt képezi a párt képességének, hogy elméletileg elmélyüljön a társadalmi-történelmi helyzet lényegében, s hogy ennek alapján meghatározza győzedelmes stratégiáját a gyakorlati forradalmi akcióban.

De fordítva is érvényes: abban az időszakban, amikor a pragmatizmus és a rutinszerűség előretört a Kommunista Szövetség munkájában, mert a párton belül és a társadalomban megerősödött a bürokrata szubjektívizmus befolyása, vagy mert engedményeket tettünk azoknak az erőknek, amelyek kétségbe kívánták vonni a Kommunista Szövetség vezető szerepét, ezzel egyidejűleg mindig bekövetkezett az eszmei és elméleti munka lebecsülése is, tehát csökkent a kritikai gondolat tényleges hatása a társadalmi gyakorlatra. Ezek az időszakok, szinte kivétel nélküli szabályként, a stagnáció időszakai voltak a társadalmi viszonyok fejlődésében, és ilyenkor mindig veszélyesen felszaporodtak a társadalmi ellentmondások.

Akár a bürokratikus-technokrata irányzatok előretöréséről van szó, amelyek közvetlenül veszélyeztetik a dolgozók legalapvetőbb öngazgatási jogait, akár a nacionalizmusról, amely alapjában támadja a soknemzetiségű szocialista közösségünket, akár pedig a kispolgári liberalizmusról, amely a formális szabadság és az összes érdekek és ideológiák együttélése nevében kérdéssé teszi a munkásosztály és politikai élcsapatának vezető szerepét — mindezek a jelenségek egybehangzóan figyelmen kívül hagyják a marxista ideológiát és elméletet, és kitartóan arra törekszenek, hogy a tudományos gondolkodást kiszorítsák a társadalmi-történelmi mozgás folyamának főútvonaláról.

A Jugoszláv Kommunista Párt győzelmet aratott a népfelszabadító háborúban és forradalomban, mert képes volt arra, hogy megállapítsa, miben rejlik a társadalmi átalakulás legfőbb mozgató ereje, s képes volt arra is, hogy akciójának ilyen irányt szabjon; a JKP-nek a maga elméletileg meg-alapozott forradalmi stratégiájával sikerült kifejezésre juttatnia országunk minden népének haladó történelmi törekvését a nemzeti egyenjogúság és

szabadság megvalósítására, s ezt összekapcsolni és egyesíteni a munkásosztály és minden kizsákmányolt réteg törekvésével, hogy véget vessen a tőkés kizsákmányolás rendszerének. Ily módon a népfelzabardító háború és a forradalom sajátosságának felfedésével a JKP nemcsak gyakorlatilag, de elméletileg is hozzájárult a törvényszerűségek megvilágításához s annak tisztázásához, hogy a szocialista forradalom megvalósításának különböző útjai vannak a mai világban. Ezzel állnak kapcsolatban azok a jelentős ismeretek is, amelyek a nemzetiségi kérdés lényegét érintik, továbbá, amelyek a szocialista föderalizmus problémáira vonatkoznak. Ezekre az ismeretekre a Kommunista Szövetség épp azáltal tett szert, hogy az elméleti gondolkodást összekapcsolta a társadalmi gyakorlattal.

A sztalinizmus nagyhatalmi hegemonista nyomásának aligha lehetett volna sikeresen ellentálni, ha a JKP már kezdettől fogva nem szorgalmazta volna e konfliktus társadalmi lényegének és objektív feltételeinek mélyreható tanulmányozását és elemzését, amely a legközvetlenebb módon sodorta veszélybe forradalmunk önálló fejlődési útját. Miután a politikai történések felszíne alatt felfedezte a mélyreható társadalmi irányzatokat, pártunknak két dolgot sikerült elérnie, aminek tartós jelentősége van a szocialista fejlődésre hazánkban, de ugyanakkor arra is, hogy jobban megértsük az átmeneti időszak egyes jelenségeit és törvényszerűségeit:

először, kidolgoztuk az államtulajdoni monopóliumon alapuló etatizmus és bürokratizmus mélyreható marxista bírálatát, s a maguk teljességében felismertük azokat a politikai és eszmei irányzatokat, amelyek az ilyen viszonyokból erednek;

másodsor, a munkásönigazgatás bevezetésével létrehoztuk azt a szilárd és tartós társadalmi-gazdasági alapot, amely biztosítani tudja forradalmunk további önálló fejlődését, és megnyitja az új önigazgatású termelési viszonyok kialakulásának folyamatát, amelyben túlhaladhatjuk a tulajdonjogi monopólium elemeit, s a társult dolgozó emberek felülkerelkedhetnek a maguk munkájának feltételei, eszközei és eredményei felett. Ily módon a szocialista elmélet és a szocialista gyakorlat összekapcsolása, valamint a társadalmi szervezet önigazgatási formáinak fejlődése által alakul ki a munka társadalmi felszabadításának konkrét történelmi útja.

Gyakran még ma is elhangzanak olyan vélemények, hogy a munkástanácsok megalakítása Jugoszláviában elsősorban pragmatikus-politikai alkalmazkodást jelentett a helyzethez, amit a komminformmal való összetűzés idézett elő, s az elmélet csak később alakult ki, hogy apologetikusan megáldja a gyakorlatot. Ezek a vélemények egészen pontatlanok, és nincsenek összhangban azzal, ami valóban történt. Az ilyen vélemények tagadják azt, ami a legfontosabb volt a párt vezető szerepének kialakításában — ami nem más, mint az elmélet és a gyakorlat állandó összekapcsolása a Kommunista Szövetség társadalmi akcióiban. A Szövetségi Képviselőház előtt 1950. július 26-án megtartott beszédében, a munkástanácsokról szóló törvény meghozatala alkalmából Tito elvtárs hangsúlyozta, hogy ez a törvény „a termelési viszonyokban érvényesülő szocialista viszonyok egész programját tartalmazza magában: éspedig a társadalmi tulajdon tekintetében, a munkások jogai és kötelezettségei tekintetében, és — ennél fogva — gyakorlatilag meg lehet és meg is kell valósítani, ha csakugyan úgy gondoljuk, hogy a szocializmust építjük”. Titónak ezek a szavai mutatják a legjobban, hogy a Jugoszláv Kommunista Párt már abban az időben is eléggé világosan látta, hogy milyen messzire ható következményei lesznek annak a forradalmi lépésnek, amelyet a munkástanácsok megalakításával tettünk meg.

Az ötvenes évek elejéről származó legfontosabb tudományos munkák ugyancsak erről tanúskodnak. Elvitathatatlan igazolását láthatjuk ezekben az egész elméleti koncepció folyamatos fejlődésének a társadalom önigazgatású átalakulásának lényegéről és útjairól. Az önigazgatási viszonyok elszigetelt jelenségeitől és szervezeteitől kezdődően, amelyek az első munkástanácsok megalakulásával jöttek létre a fejlettebb formáig, és az egész társadalom önigazgatási alapon való megszervezéséig — amit az új alkotmány határoz meg — ezt az egész társadalmi átalakulást egységes fejlődési út jelzi mind a Kommunista Szövetség gyakorlati politikai ténykedésében, mind pedig az alapvető pártelméleti tételeiben.

Sajnos, mi még ma sem rendelkezünk elegendő elméleti és tudományos történelmi tanulmánnyal, amely bírálóan és elemzően dolgozna fel mindannak genézisét és alapvető tartalmát, amit feltételezen a szocialista öngazgatási fejlődés elméletének nevezhetnénk. Már pedig ez fontos szükséglete a társadalomnak az elméleti gondolkodás és alkotómunka serkentése és fejlesztése szempontjából épp úgy, mint az eszmei általánosítás tekintetében a nemzetközi munkásmozgalomban. Ezért ezt a kérdést minden bizonnyal ezen a tanácskozáson is komoly vizsgálatnak kell alávetnünk.

A társadalmi fejlődés tudatos irányításának történelmi felelősségét magában hordozva, a Kommunista Szövetség olyan helyzetben volt, hogy elméleti és gyakorlati választ kellett keresnie mindazokra az összetett kérdésekre, amelyeket az új történelmi úton haladó társadalom mozgása vetett fel. A megoldásokat nem lehetett halogatni, és nem lehetett egyszerűen áttenni az absztrakt elméleti konstrukciók szférájába, hiszen minden huzamosabb megállapodás az úton, amelyen elindultunk, kérdéssé tette a már megvalósult kezdeti eredményeket. Az alapvető, osztályjellegűen meghatározott cél — a munka társadalmi felszabadítása — az utat is megszabta, amelyen a tudatos szocialista erőknél haladniuk kellett több mint két évtizedes harcukban az öngazgatású társadalmi rendszerért — azért a rendszerért, amelyben a társult dolgozók érdekei és szükségletei, a társult dolgozók törekvései és elhatározásai legfőbb mozgató erejét képezik az egész társadalmi fejlődésnek. Ilyen alapon, a forradalmi gyakorlatot irányítva és kísérve, tanulmányozva és tapasztalatait általánosítva a Kommunista Szövetség egyre gazdagabbá tette a marxista elméletet. Új ismeretekkel bővítette, új meghatározásokat adott a szocialista társadalom fejlődésének több jelentős problémájára, konkrét elemzés alá vette az új termelési viszonyokat és a társadalmi tulajdon ellentmondásait, elméleti általánosítást nyújtva a proletárdiktatúra és a munkásosztály vezető szerepe megvalósításának tapasztalatairól, a társadalmi viszonyok öngazgatású rendszere kiépítésének feltételei között.

Kialakult a társadalom politikai szerveztségének koncepciója, amelynek teljes institutionális szerkezete (a társadalmi-politikai közösségek szervezete, az öngazgatású társadalmi alap küldöttségi kapcsolata a politikai döntéshozatal központjaival, a képviselő-testületek rendszere, az érdekközösségek stb.) összhangba került az új termelési viszonyok jellegével, s lehetővé teszi és megköveteli a társult munkában dolgozó ember döntő befolyását a politikai döntéshozatal egész szférájában. A polgári képviseleti demokrácia kritikája ily módon anyagi, konkrét-történelmi kifejezést nyert. Megnyílt a politika társadalmisításának folyamata.

Nagy elméleti jelentősége van azoknak a tapasztalatoknak, amelyekre a Kommunista Szövetség mint a társadalom szocialista tudatának legfőbb szervezett ereje tett szert, szerepének teljesítése közben. Forradalmi akcióival biztosította, hogy a társadalmi fejlődés tudatos irányított társadalmi-történelmi folyamatként menjen végbe. Éppen ezért minden erő a társadalomban, amely részt vett a politikai és eszmei harcokban, befolyását mindenekelőtt a Kommunista Szövetségre igyekezett összpontosítani. A Kommunista Szövetség helyének és szerepének kérdése, szerveztségének és munkamódszereinek problémája mindig a legélesebb összeütközések színteréjére kepezte, amelyen folytonosan megtörték az ellentétes társadalmi-történelmi irányzatok. Hogy megőrizhesse osztályjellegét, szoros kapcsolatát a munkásosztállyal és arra való képességét, hogy döntő módon kihasson a történelmi események fő folyamataira, a Kommunista Szövetségnek állandóan fejlesztenie kellett kritikai hozzáállását és elméleti ismereteit saját társadalmi létéről és önnön szerepéről a társadalmi fejlődés minden szakaszában. Ezért oly nagy az elméleti és gyakorlati politikai jelentősége azoknak az ismereteknek, amelyekhez a Kommunista Szövetség saját tevékenységének bíráló vizsgálata alapján jutott el, letörve minden ellenállást a munkásellenes, liberalista és kispolgári anarchista felfogások hordozói részéről, mindazok részéről, akik száz féle változatban tették kérdésessé a Kommunista Szövetség vezető szerepét, és arra törekedtek, hogy a demokrácia nevében minél messzebbre távolítsák el a társadalmi-történelmi történések, események fővonalától, de ugyanakkor ellenállva azoknak a bürokrata, etasztikus és technokratikus áramlatoknak is, amelyek arra irányultak, hogy a Kommunista Szövetség

mindörökre megtartsa önállósult hatalmát a munkásosztály és az egész társadalom felett.

Hogy sikeresen vezethesse és megnyerhesse az osztályharcot hazánkban, az ország szocialista fejlődését biztosítva, a Kommunista Szövetségnek minél mélyrehatóbban és minél pontosabban ismernie kell az összes feltételeket és formákat, melyek között a szocializmus történelmi előrehaladása végbemegy a mai világban. A provincializmus és az önteltség, a saját maga által szerzett tapasztalatok körébe való önelégült bezárkózás, önnön különleges helyzetének túlbecsülése mindig is idegen volt minden igazi forradalmi munkásmozgalom számára. Minthogy saját országában a munkásmozgalmat mindig is a nemzetközi munkásmozgalom részének tekintette, a Kommunista Szövetség arra törekedett, hogy önnön forradalmi gyakorlatának ismereteire támaszkodva, minél mélyebbre hatoljon a jelenlegi társadalmi-történelmi időszak legfőbb törvényszerűségeibe, s hogy a jelenlegi helyzet forradalmi megváltoztatásáért folytatott harcok konkrét feltételeinek és formáinak végtelen tarkaságában felfedezze azokat az elemeket, amelyek összekötik, szolidárisáá és közös érdekűvé tesznek minden szocialista beállítottságú társadalmi erőt az egész világon. A Kommunista Szövetség jelentős mértékben elősegítette, hogy mélyrehatóbban megértsük az átmeneti korszak egyes sajátos jelenségeinek történelmi feltételeit és igazi természetét. Az etatizmus bírálata nemzetközi síkon, s vele kapcsolatban a világ tömbökre osztottságának bírálata, a neokolonializmus és minden vele kapcsolatos agresszív megnyilvánulás elítélése, azoknak a következményeknek mélyreható feltárása, amelyek a feletlett és fejletlen országok közötti egyre nagyobb szakadékból származhatnak, a rabságban élő népek népfelszabadító mozgalmának világtörténelmi jelentőségéről és hatásáról vallott nézetek, és az az értékelés, hogy a munkásosztály ma a világ minden részében döntően új feltételek között folytatja harcát saját társadalmi felszabadításáért — mindez eszmei-elméleti alapját képezte az el nem kötelezettség és az aktív békés egymás mellett élés politikai koncepciója kialakításának. A békéért és a szocializmusért folytatott harc stratégiája ezzel az egész világon szélesebb és megbízhatóbb eszmei-elméleti alapot kapott. A Kommunista Szövetség az eddigiekben már számos megcáfolhatatlan bizonyítékát adta abbéli képességének, hogy alkotó jelleggel alkalmazza és továbbfejlessze a marxista elméletet mint a forradalmi gyakorlat hatóeszközét és fegyverét. E képessége természetesen nem változhatatlan nagyságrendű, és nem is istentől adatott. Az eddig megtett forradalmi út áttekintése *általános törvényszerűségekre* utal: a Kommunista Szövetség képes arra, hogy elméletileg megalapozza és összekapcsolja a forradalmi elméletet a forradalmi gyakorlattal, s ez a képessége annál nagyobb, mennél következetesebben küszöböli ki és számolja fel a bürokratikus szubjektivismust abból a társadalmi gyakorlabból, ahogyan a maga eszmei és politikai vezető szerepét megvalósítja.

A fegyveres forradalomban kivívott győzelem után a Kommunista Szövetség a maga kezébe vette az államhatalom újonnan kialakított mechanizmusának irányítását, uralkodó párttá alakult át. A szervezett állami kényszer döntő fontosságú hatóeszköze a társadalmi viszonyok erőszakos módosításának a győzelmes munkásosztály javára. A maga forradalmi céljainak megvalósítása érdekében az osztály élgárdája — a munkásosztály pártja — nem csupán a munkásosztály és általában a dolgozó tömegek társadalmi és politikai tevékenységét szervezi meg, és nem csupán eszmei irányítója az akcióknak, hanem igénybe veszi az államhatalom eszközeit is, hogy maradéktalanul felszámolja a legyőzött kizsákmányoló osztályok gazdasági és szociális hatalmának fennmaradt forrásait, s hogy szétörje azokat a bilincseket, amelyek télenségre kárhoztatták a társadalmi előrehaladás történelmi hatóerőit.

Az új feltételek között azonban, amíg az új termelési viszonyok nem fejlődnek ki teljesen és nem erősödnek meg, s amíg a társult termelők csupán az államtulajdoni monopólium közvetítésével vannak kapcsolatban a termelőeszközökkel, mindaddig a hatalmon levő párt a bürokrata-szubjektivista tudatformák erőteljes nyomásának van kitéve. Ez a tudat voltaképpen saját méhében fogamzik meg, mint azoknak az objektív ellentmondásoknak a kifejezési formája, melyek között a párt megvalósítja saját társadalmi vezető szerepét. De amint átlépi a szervezett kényszer eszközeinek használatában

azt a láthatatlan határvonalat, ameddig erre a kényszerre a munkásosztály érdekében feltétlenül szükség van, azonnal bekövetkezik az elkerülhetetlen eltévesztés: ahelyett, hogy a párt eszközöként továbbra is a munkásosztály kezdeményező készségének és alkotó képességének szabad kibontakoztatását szolgálná, az állami kényszer a munkásosztály és az egész társadalom feletti uralom eszközüvé válik. Ez a sztalinizmus alapvető történelmi tanulsága.

A bürokrata szubjektívizmus jellegzetes vonása az az illúzió, hogy az állami törvény, ami az uralkodó politikai erők szubjektív akaratát fejezi ki, amint hatályba lép, azonnal objektív törvényszerűségévé válik a társadalmi életnek. Ezért minden elbürokratizálódott munkáspárt jellegzetes gyűlölködéssel tekint minden elméletre és általában mindenfajta tudományos kutatásra, hiszen többé már nem képes az elméleti összefüggések tisztázására. Az ilyen párt számára nem fontos a tudomány és az elmélet, amely felfedezhetné az objektív törvényszerűségeket a társadalom mozgásában, mert egyszerűen azt képzei, hogy ezeket az objektív törvényeket felcserélheti a maga szubjektív parancsaival. A bürokratikus szubjektívizmus vasmarkú ölelésében halálra van ítélve minden tudomány és minden tudományos elmélet. Helyükben kifejlődik a többé vagy kevésbé kifinomult apologetika és a meglevő társadalmi állapotok rögzítésére törekvő, ma igen fejlettnak mondható tudományos technika.

A párt viszonya az elmülethez és a társadalomtudományhoz általában döntő módon attól függ, hogy a párt milyen szerepet szánt magának, s hogy ezt a szerepet hogyan valósítja meg a gyakorlatban. A társadalmi tudat leghaladóbb formáinak hordozója csak az a párt lehet, amely Marx szavai értelmében rendelkezik a Kommunista Párt alaptulajdonságaival. Az ilyen párt serkenti az elméleti gondolkodást és sokoldalúan támogatja a tudomány és a tudományos kutatómunka továbbfejlődését. Az ilyen párt nem abban éli ki szerepét, hogy a társadalomra rákényszeríti a különféle „világmegváltók” kész utópiáit és szubjektívista konstrukcióit, hanem következetes ténykedésre serkenti azokat a társadalmi erőket, amelyek a maguk tartós és valóságos érdekeiknél, valamint a társadalmi élet anyagi újratermelődésében betöltött helyzetüknél fogva elhivatottak és képesek arra, hogy hordozói legyenek a mélyreható társadalmi változásoknak, összhangban a már létrejött objektív történelmi feltételekkel. Ennélfogva az ilyen pártnak létérdeke fűződik azokhoz az erőfeszítésekhez, amelyek az adott társadalom léte és fejlődése objektív törvényszerűségeinek felkutatására irányulnak. Az ilyen párt merészen és fáradszaktalanul keresi az újat és a haladót, ami mint történelmi lehetőség már megfogant a régi társadalom méhében. Csak az a párt, amely így fogja fel önnön szerepét, képes arra, hogy bírálóan viszonyuljon saját gyakorlatához és saját társadalmi akcióinak eredményeihez, s hogy mint vezető társadalmi erő, tudatosan hozza létre azokat a helyzeteket, melyek között nem csupán az elmélet közeledik a gyakorlat felé, hanem a forradalmi gyakorlat is igyekszik összekapcsolódni az elmélettel.

A társadalmi fejlődés öngazgatásos útja mellett döntve, a viszonyok olyan rendszerére törekedvén, amelyben a társult munka érdekei (nem pedig az államhatalmi apparátus akarata és parancsa) viszi előre az egész társadalmat, a Kommunista Szövetség nagy kiterjedésű területeket biztosított a tudomány és az elméleti gondolkodás szabad fejlődéséhez. A Kommunista Szövetségnek egyenesen szüksége van a tudományos fejlődésre, szüksége van a tudományos kutatások eredményeire és az új elméleti ismeretekre, mert ezek nélkül nem lenne képes a társadalmi fejlődés sikeres irányítására.

„Az a szemléletet képviselve, hogy a tudomány és a művészetek annál inkább a társadalmi haladás tényleges érdekeit szolgálják, mennél merészebben keresik és fedezik fel a maguk módján és a maguk eszközeivel az igazságot a természetről és a társadalomról, az emberről mint társadalmi lényről, az embernek a társadalom sokrétű problémáihoz való viszonyáról, az emberi társadalomról és magáról az emberről, az ember szellemi alkotáról — a JKSZ síkra száll a tényleges alkotószabadság mellett a tudományban és a művészetekben... A JKSZ ugyanakkor szembeszáll az olyan „elméletekkel”, amelyek a szabadság absztrakt koncepciója nevében voltaképpen felszámolják az igazi szabadságot a tudományos és művészeti tevékenységben, alárendelvé azt a gyakorlatilag reakciónak mondható politikai irányzatoknak”. (A JKSZ

Programja). A JKSZ Programjának ezeket az álláspontjait a történelem már igazolta, és ma sincs szükség módosításukra vagy kiegészítésükre. Arra viszont még kevésbé van szükség, hogy megfeleldkezzünk róluk!

Mint hogy érdekelve van a tudomány általános előrehaladásában és külön a társadalomtudományok fejlődésében, ami döntő tényezője a társadalom előrehaladásának, az ösztönszerűség leküzdésének és az emberek közötti viszonyok humanizálódásának, a Kommunista Szövetség számára nem lehet közömbös és mellékes, hogy milyenek a tudományos kutató- és alkotómunka társadalmi feltételei, s abba sem nyugodhat bele, hogy a tudomány elkülönüljön a reális problémáktól, amelyek közvetlenül a társadalmi fejlődés alapjait érintik. Még kevésbé serkentheti a párt az olyan szemléletet és irányzatokat, amelyek a „tudományt a tudósoknak, politikát a politikusoknak” céhelvet avatják a legfőbb életbölcsességgé, a tudomány szabadsága és a politika méltósága nevében. Ezzel természetesen nem szüntetik meg, hanem csak liberális frázissal maszatolják be a reális eszmei osztálymegosztódást és konfrontációt, ami a tudomány és a társadalomelmélet, valamint a politika területét egyaránt átszövi, ha nem is azonos módon és egyenlő mértékben.

Az öngazgatású társadalomban, amely kénytelen a tudományra támaszkodni, de amelynek a maga osztályharcát is meg kell vívnia, az elméletnek és a dialektikus materializmus módszereinek megvan a maguk különleges helyük és szerepük a tudomány és a társadalmi gyakorlat összekapcsolásában. A marxizmus nem akar és nem is tud behelyettesíteni minden másfajta társadalomtudományt. Nem is akarja megszüntetni azok viszonylagos önállóságát, de forradalmasítani, társadalmilag elkötelezetté tudja tenni őket, miáltal mélyebbre hatolhatnak a társadalmi történések lényegében, hogy ne csak arra legyenek tekintettel, ami van, hanem arra is, aminek jönnie kell. Ez az igazi funkciója a marxista elméletnek a leghaladóbb társadalmi erők szolgálatában — a munkásosztály szolgálatában.

Marx legnagyobb tudományos felfedezése abban rejlik, hogy forradalmasítani tudta a polgári politikai gazdaságtant, amely „hősi időszakát” követően, Adam Smith és Ricardo után igen gyorsan elmerült a vulgáris pragmatizmus és apologetika politikájában és zavaros vizeiben, halálosan megfélemlítve azoktól a forradalmi, társadalmi és politikai következményektől, amelyeket saját felfedezései váltottak ki.

A nagy forradalmi átalakulások során soha nem maradt sok hely, sem sok történelmi eshetőség a társadalmilag elkötelezetten, kontemplatív tudomány számára, amely a társadalmi megállapodottság szemszögéből figyeli a világot és maga is hozzájárul ehhez a megállapodottsághoz. Pontosabban szólva, az ilyen tudomány merő epigonizmusra, nyomorúságra van ítélve. Ez az igazság ma különösen szemléletes a mi társadalmunkban, abban a társadalomban, amelynek nincsenek valami nagy tudományos hagyományai, tehát arra sincs lehetősége, hogy az ilyen hagyományok inerciájával leplezze az ürességet a konkrét tudományos vívmányok tekintetében ott, ahol ilyen vívmányok nincsenek. A mi társadalomtudományunk tényleges hatósugarát, igazi eshetőségét és történelmi lehetőségét közvetlenül az a képessége határozza meg, hogy milyen mértékben válhat tevőleges részesévé, tényezőjévé a társadalmi átalakulás forradalmi folyamatának, s hogy meg tudja-e világítani, célirányossá tudja-e tenni öngazgatású társadalmunk új fejlődési útjait.

Az öngazgatás átvitele az elméleti vízió szférájából a forradalmi gyakorlat szférájába egészen konkrét formában egy sor fontos problémét vet fel, amelynek megoldása a tudomány és a forradalmi elmélet közvetlen alkalmazásának magasabb fokát és új formáit követeli meg. Ezért, ha a társadalomtudomány és a kritikai elmélet bármikor is eltávolodik a társadalmi gyakorlattól, a társadalom reális, lényegbe vágó problémáitól, az egyrészt mindenképpen csökkenti a társadalom képességét, hogy teljes egészében kihasználja objektív lehetőségeit a fejlődésre, másrészt pedig leállítja a tudomány és az elméleti gondolkodás fejlődését, és azoknak degradálásához vezet.

E probléma tömör megfogalmazását Kardelj elvtárs adta meg Jegyzetek a mi társadalombírálatunkról című tanulmányában. Ebben egy helyen a következőket írja: „Ha a szocialista erők nem lesznek képesek továbbfejleszteni az alkotó jellegű társadalombírálatot, amely feleletet tud adni a mai problémákra, s amely mélyebbre tud hatolni a szocialista fejlődés korai fázisának

(vagy ahogy általában mondjuk: az átmeneti időszaknak) objektív törvényszerűségeibe, és új távlatokat nyithat meg — akkor a szocialista társadalom meddő kritikával találja magát szemben, az időszerű problémákat pedig empirikusan, ösztönszerűen, pragmatikusan oldjuk meg”. (Socijalizmus, 9. szám, 1965. 1085. oldal).

Mai megbeszélésünk az elméleti munkáról nem felelhet meg a maga párt-tanácskozási feladatainak, ha a vita gyújtópontjába nem azok a problémák kerülnek, amelyek a társadalmi gyakorlat, valamint a tudomány és az elmélet viszonyát érintik, hiszen ez a megbeszélés csak így válhat ismeretbéli kifejezésévé, bírálatává és útmutatójává a gyakorlatnak. Anélkül, hogy elmélyednénk a dolgokban, gyakran szó esik a tudomány és elmélet lemaradásáról a gyakorlati követelmények mögött. Amikor a tudomány és elmélet egyik jelentős részéről beszélünk, ami az egyetemi tanszékeken és az intézményekben fejlődik — és amit néha pejoratív értelemben tanári tudománynak nevezünk —, akkor nem egyszerű lemaradásról van szó, hanem inkább arról, hogy két különböző vágányon haladunk.

Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a korábbi időszak után, amelynek alaphangját a dogmatikus uniformizáltság irányzata adta meg, igen gyorsan kerültünk át a tudományos és elméleti „lessez faire” időszakába, amelynek keretében lázas sietséggel importáltuk a tudományos termékeket, kiváltképpen a fejlett tőkés országokból, Nyugatról. Minden különösebb kritérium alkalmazása és minden válogatás nélkül nem csupán egyes tudományos koncepciókat és kutatási módszereket vettünk át külföldről, hanem egyes tudományos ágazatokat is a maguk elméleti alapjaival, módszereivel, sőt a társadalmi kérdéskörrel is, ami a kutatás tárgyát képezte. Ez természetesen sok nehézséget vetett fel a tudomány és a társadalmi gyakorlat viszonyában.

A forradalom mozgatóerői által hajtva a mi társadalmunk a maga alapvető áramlataival és öngazgatásos viszonyaival, amelyek benne fogantak meg és növekedtek a társadalmi szervezet egész rendszerévé, sok tekintetben túlhaladta az osztálytársadalom kereteit és láthatárait.

Társadalomtudományunk viszont, legalábbis annak egy része, visszatért az institucionális tudomány követőinek és szolgáinak öröklött helyzetébe, és azokhoz a gondolati áramlatokhoz, amelyek gyakran másfajta, társadalmunktól idegen társadalmi viszonyokat és ideológiai osztályérdekeket fejeztek ki.

A társadalomtudományok és a kritikai elmélet elidegenedésének irányzata a társadalom öngazgatásos átalakulásának gyakorlatától, általánosságban szólva, háromféle formában nyilvánult meg:

Az elidegenedés egyik formája, ami különösen a szociológia és a politikai tudományok egy részére jellemző, a másfajta társadalmi-történelmi helyzetben kialakult elméleti-módszertani konceptusok mechanikus vagy legalábbis nem eléggé átértékelt átvételéből származott, és túlnyomó részt a konzeratív társadalmi erők arra irányuló törekvését fejezte ki, hogy megőrizték a fennálló társadalmi állapotokat. Azokban a társadalmakban, amelyek önmagukat postindusztrializációs és kapitalizmuson túlnak vagy még dicsekvőbben „a bőség társadalmának” és „a szociális jólét” társadalmának nevezik, kivételesen nagy expanzióknak indult egy bizonyos fajta társadalomtudomány, amit joggal neveztek el a társadalmi satus-quo tudományának (ide tartoznak a neopozitívizmus különböző változatai, a vulgáris empirizmus, de különösen a funkcionalizmus). Ahol ezek a „tudományok” megjelentek, ott kétségtelenül fontos, sőt nélkülözhetetlen funkciót töltenek be a rendszer számára: az igazgatási mechanizmus, valamint az ideológia szférájában a maguk módján „kenik” a meglévő társadalmi rend összetett gépezetének „kerekeit”, és nélkülözhetetlen adatokat szolgáltatnak a mindennapi politika irányításához a társadalmi élet legkülönbözőbb területein. A maguk rendkívül elvonatkoztatott általános elméleteikkel és módszereikkel, az empirikus kutatás technikájával elősegítik a tudományos gondolat elmélyülését egy meghatározott rend lényegéig, de semmiképpen sem azon túl, ami az adott társadalom „hivatalos igazságát” jelenti, azt az igazságot, ami eleve kizárja a forradalmi-társadalmi átalakulás lehetőségét, vagy az ilyen átalakulást a szociális patológia szférájába helyezi át. Amikor az ilyen osztályozási rendszert és kutatási technikát mechanikusan alkalmazni kezdtük a mi társadal-

munk forradalmi gyakorlatára, olyan eredményekhez jutottunk el, amelyek szabály szerint társadalmilag irrelevánsak voltak, sőt el is ködösítették a problémák igazi lényegét. Miután a tudományos kutatások eredményeit tri-viális tapasztalati megállapítások gyanánt összegeztük, ezek megnehezítették, sőt meg is akadályozták a mélyebbre hatolást a társadalmi történések lényegébe.

Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a korszerű polgári társadalmakkal folytatott szabadabb kommunikálásból a társadalomtudományok terén csak kárunk származott, s hogy ennek mérlege számunkra negatív előjelű. Társadalomtudományunk valójában ezáltal is jelentős ösztönzést kapott a továbbfejlődésre. A negatív befolyás viszont annál kisebb volt, mennél mélyebbre hatoltunk tudományos gondolatainkkal a forradalmi valóság gyökereihez és saját társadalmunk tapasztalatainak tanulmányozásában, hiszen ezáltal képe-sébbé váltunk a kritikai szelekcióra, és arra, hogy csak azt fogadjuk el, amit valóban tudományos vívmánynak tekinthetünk, a kutatási módszerek közül pedig csak azt alkalmazzuk, amellyel a mi társadalmi valóságunk elemzését is elősegíthetjük.

Másik tipikus formája az elméleti gondolkodás elidegenedésének a társadalmi gyakorlattól nem más, mint e gyakorlat szubjektivista kritikája az absztrakt humanisztikus filozófia és annak elvi álláspontjáról, összhangban az emberről mint „generikus lényről” alkotott metafizikai-idealista képzettel. Ez a kritika már hozzáállásában is elidegenedett a gyakorlattól, hiszen nem azért közelíti meg a társadalmi valóságot, hogy bíráló szemmel tanulmányozza, s hogy így gyakoroljon hatást rá, hanem azért, hogy ítélkezzen fölötte. E kritika alapvető gyöngesége ugyanaz, ami már a forrásnál és a mintaképek felfogásában is megnyilvánult: ide tartoztak az ifjú hegelista radikális kritikusok, akiket Marx már akkor is bírált, amíg formálisan az ő köreikhez tartozott, továbbá a frankfurti új hegelista ifjú-marxista iskola, és végül Marcuse és Fromm felfogása. Saját „megváltói” küldetésétől elragadtatva, ez a kritika figyelmen kívül hagyja a reális szociális erők kérdését, amelyek pedig képesek végrehajtani a forradalmi átalakulást, de épp így az objektív feltételek kérdését is, melyek között ez a változás tényleges történelmi lehetőségévé és szükségszerűségévé válik. A „radikális kritikának” épp ez a gyöngesége teszi erejét látszólagossá: ez a bírálat annál radikálisabb és hevesebb lehet, mennél kevesebb kapcsolatban áll a társadalmi élet tényleges törvényszerűségeivel, melyeknek ismeretével Marx megpróbálta felfegyverezni a forradalmi munkásmozgalmat.

Persze hiba lenne, ha szem elől tévesztenénk azt a pozitív ösztönzést, amit a fiatal Marx művei által inspirálva ez a kritika adott a dogmatikus marxizmus begyöpesedett, szimplifikált közhelyeinek túlhaladása és bürokratikus gyakorlatának bírálatára érdekében, vagy ha ignorálnánk annak a figyelmeztetésnek a jelentőségét, amellyel a polgári neopozitívizmus és funkcionális elöretörésének veszélyeire hívta fel a figyelmet, a marxista módon való gondolkodás nevében.

Amde, különösen, ha a mi társadalmunkról van szó, a szocialista és öngazgatású alapon végbemenő társadalmi átalakulás reális problémái, és a viszonyok tényleges humanizálásáért folytatott harc e konkrét történelmi alapon, ma már olyannyira reális és megfogható kifejezési formákat kapott, hogy egészen illuzorikus lenne, ha az absztrakt „radikális kritika” fegyvereivel próbálnánk hatást gyakorolni rájuk.

Erre vonatkozóan érvényes, amit Marx az „igazi” német szocializmusra vonatkozóan írt, rámutatván, milyen hátralépést jelent a reális osztályharcnak és a társadalmi érdekek összeütközésének elködösítése, valamint az általánosított filozófiai humanizmus és humanisztikus kritika megannyi absztrakt frázisa: „Ők a maguk filozófiai bárgyúságaikat a francia eredetik nyomán írták meg. Így például a pénzviszonyok francia bírálatára nyomán megírták az „emberi lény elidegenedését”, a polgári állam francia bírálatára után az „absztrakt, általános hatalom felszámolásáról” beszéltek stb. Ily módon a francia szocialista-humanista irodalmat formálisan nemtelenítették. És minthogy ily módon a német kezében ez a filozófia többé már nem az osztályok egymás közötti harcának kifejezője volt, a német boldogan vette tudomásul, hogy legyőzte a „francia egyoldalúságot”, hiszen az igazi szükségletek helyébe az igaz iránti

szükségletet állította, a proletariátus érdekét pedig felcserélte az emberi lény, általában az ember érdekével, annak az embernek az érdekével, aki nem tartozik egyetlen osztályhoz sem, magához a valósághoz sincs semmi köze, hanem csak a filozofikus fantázia ködös egével van kapcsolatban.” (Marx és Engels: Válogatott művek két könyvben, a Kultúra kiadása, 1949. I. könyv, 39. oldal).

Önmagát elitisztikusan a társadalmi valóság és annak reális folyamatai fölé helyezvén, az absztrakt-humanista kritika nem tud megoldást találni a problémákra, amelyeket kiváltott, hanem csak olyan „megoldásokat” kínál, amelyek a „tisztá öngazgatás” nevében felszámolnák az öngazgatás fejlődésének reális folyamatait, és háttérbe szorítanák a munkásosztályt mint e fejlődés legfontosabb társadalmi szubjektumát. Az ilyen megoldások csak egyfajta alapra támaszkodhatnak, az állami erőszakra, amely a társadalmi élet objektív törvényszerűségeivel folytatott szüntelen harcban állandóan erősíteni társadalom feletti önállósult hatalmának forrásait.

Harmadszor, de nem utolsó sorban, az elmélet úgy idegenedik el a társadalmi valóságtól, hogy különféle dogmatikus formákat ölt magára, melyek megfosztják a marxista elméletet a maga legfontosabb forradalmi-kritikai és dialektikai dimenzióitól, és leszűkítik néhány általános megállapításra, néhány leegyszerűsített, kanonizált képletre. Mínt hogy képtelen megérteni és elismerni az újat, ami magában a forradalmi gyakorlatban születik, a dogmatizmus áthidalhatatlan szakadékot teremt az elmélet és a gyakorlat, a normatívált és a valóságos között.

A tudomány és a társadalomkritika egy részének elkülönülését a társadalmi gyakorlat élő problémáitól nem tulajdoníthatjuk kizárólag az idegen eszmei befolyások következményének. Az ilyen magyarázat nem csupán egyoldalú, hanem teljesen téves lenne, kiváltképpen, ha ennek alapján elfogadják azt a véleményt, amivel nem ritkán találkozhatunk, hogy a megoldást az ellentétes felfogások kifejezési szabadságának adminisztratív szűkítésében és az eszmei autarchizmusban kell keresnünk.

A tudománynak és elméletnek mint a társadalmi tudat különleges formáinak állapotát nem választhatjuk el a társadalom általános eszmei állapotától, sem azoktól az anyagi és más körülményektől, amelyek ezt az állapotot kiváltották. Hosszú időn át, többé vagy kevésbé érezhetően, a liberalizmus gyakorolt nagy befolyást az elhatározásokra és magatartásformákra nem csupán a társadalom eszmei életének széles területén, hanem a Kommunista Szövetségben is. Tekintettel azoknak a társadalmi rétegeknek jellegére, amelyek ezen keresztül juttatják kifejezésre politikai és társadalmi álláspontjaikat, a liberalizmus mindig maximális teret keres az individuális akcióhoz, s ugyanakkor minimális térre szorítja vissza a szervezett társadalmi akciót és a társadalmi élet folyamataira való behatást. A nem eléggé fejlett és integráldott öngazgatásos társadalmi viszonyok feltételei között, és a munkásosztály alacsony fokú akciós szervezetsége mellett nem mindig sikerült elég világosan megkülönböztetni a liberalizmust a bürokratizmus ellen folytatott harctól, amit az öngazgatás elmélyítéséért vívtunk. (Iskolapéldája ennek azok a tapasztalatok, amelyekre a XV. alkotmányfüggelék meghozatalával és alkalmazásával tettünk szert. Ennek a függeléknek a szándéka az volt, hogy nagyobb szabadságot biztosítsunk a munkaközösségeknek a vállalat belső szervezetének meghatározásában, eredményül viszont azt kaptuk, hogy a technokrata-bürokratikus igazgatási réteg kezében egyre nagyobb ellenőrizhetetlen hatalom összpontosult.)

Nem véletlen, hogy a Kommunista Szövetség akkor kezdett eszmeileg szembekerülni és leszámolni a liberalizmussal saját soraiban és az egész társadalomban, amikor az öngazgatás fejlettségi foka és a társadalmi konfliktusok öngazgatási alapon való megoldásának szüksége elkerülhetetlenné tette a munkásosztály és általában a dolgozó emberek jobb és sokoldalúbb megszervezését, és pedig nem csupán a társult munka szervezeteiben és a többi alapvető öngazgatású közösségekben, hanem a társadalom legszélesebb területein is. A munkásosztály ilyen szervezkedésének rendkívül fontos formája az a közvetlen öngazgatású kapcsolat, ami a társult munka, valamint a tudomány és annak vívmányai között alakul ki.

A tudományos és elméleti gondolkodást csak úgy kapcsolhatjuk össze szo-

rosan a társadalmi gyakorlattal, ha a tudományos ténykedés számára szilárd öngazgatású társadalmi helyzetet teremtünk, s ha ezt a tevékenységet beillesztjük a dolgozó emberek és öngazgatású szervezeteik munkájának szabad cserén alapuló rendszerébe.

A tudomány fejlődése és mindaz, amit ez magával hoz — a társadalmi munka termelékenységének állandó növekedése és a társadalom az iránti képességének állandó fokozódása, hogy tudatosan meghatározza saját fejlődésének alapvető irányvonalát —, mindez, mint ahogyan Marx ezt már előre látta, legfontosabb jellemvonásává vált a korszerű társadalmaknak. Ma minden modern társadalomnak, minden társadalmi rendszernek meg kell találnia a *magá megoldásait* a tudomány beilleszkedésére a társadalmi újratermelés egész folyamatába, ami alapját képezi létének. A mai időkben nagy osztálycsaták dúlnak a tudomány és a társadalom egymáshoz való viszonyának területén. Minden társadalmi rendszer számára létfontosságú a kérdés, hogy milyen következmények származnak a társadalmi viszonyokra és magára a tudományra azokból a meghatározott formájú kapcsolatokból, amelyek a tudomány és az elmélet, valamint a társadalmi gyakorlat között alakulnak ki. A konkrét kérdés az, hogy milyen társadalmi viszonyok és milyen osztályhelyzetek erősödnek ilyen alapon, és hogy ilyen helyzetben milyenek magának a tudománynak a fejlődési lehetőségei és perspektívái.

Ez az egész kérdéskomplexum a maga teljességében és összetettségében vetődik fel ma a mi társadalmunk előtt is. Magára vállalván a felelősséget az egész szocialista öngazgatású társadalom fejlődéséért, a KSZ felelősséggel tartozik azért is, hogy olyan viszonyokat hozzon létre a tudomány és az elméleti gondolkodás, valamint a társadalmi gyakorlat között, amelyek szüntelenül újratermelhetik a társult munka uralkodó helyzetét. Eszerint a viszonyoknak olyan rendszerét kell kiépítenünk, amelyben a tudomány és az elméleti gondolkodás minden vívmánya közvetlenül az egész munkásosztály társadalmi hatalmának erősödésében jut kifejezésre, és amelyben, másrészt, minden előrelépés a forradalmi-társadalmi gyakorlatban előbbre viszi a tudományos és elméleti alkotómunkát.

Most, a X. kongresszus előkészítése során, a KSZ széles frontot teremtett ahhoz a harchoz, amelyet a szocialista öngazgatású társadalom továbbfejlesztése kulcsjellegű problémáinak megoldásáért vívunk. A tudománynak és elméletnek szervezeten, a lehető legszélesebb területen és minél közvetlenebbül részt kell vennie azoknak a feladatoknak a megoldásában, amelyeket a X. Kongresszus platformja határoz meg, s ez egyúttal a konkrét útja a tudományos és elméleti gondolkodás, valamint a társadalmi gyakorlat alkotó jellegű kapcsolatának.

Ha az öngazgatás a társadalmi szervezet teljes rendszerévé alakul át, akkor a tudomány ezzel egyidejűleg saját öngazgatói helyzetének kérdését is megoldja. Mennél inkább beépül a tudomány általában és külön minden társadalomtudomány öngazgatói helyzete a társadalmi viszonyok egész rendszerébe, annál kisebb a lehetősége annak, hogy a társadalmi gyakorlatban felvetődő problémák megoldásában és az elfogadott politika végrehajtásában való részvételét és ennek szükségét a politikai pragmatizmus követelményeinek rendeljék alá, s a tudományt egyszerű apologetikává degradálják, amely csak a napi politikát szolgálhatja, azt az illúziót keltve, mintha az tévedhetetlen lenne.

A tudomány számára, amely valóban integrálódott az öngazgatású társadalommal, a társadalmi élet és fejlődés egyetlen problémája sem lehet olyannyira jelentéktelen, amellyel nem érdemes foglalkoznia, sem olyan nagy, hogy, mint a politikai stratégia kérdése, kívül kerülne a maga hatáskörén. A felett szocialista öngazgatású társadalom végre túlhaladhatja a tudomány és a politika kölcsönös viszonyának és konfrontációjának „örökös problémáját”, hiszen egyik és a másik is csupán részévé válik az öngazgatásosan szervezett dolgozó emberek egymás közötti viszonyainak. És voltaképpen ez az a cél, amit magunk elé tűztünk. A vita, amelyet ezen a mai tanácskozáson kívánunk folytatni, minden bizonnyal nemcsak az ilyen irányú gondolkodást mélyíti majd el, hanem a tényleges mozgást is elősegíti ebben az irányban.

1973. június 14.